III. Tweede Wereldoorlog - Seconde Guerre mondiale

KAREL STROBBE, PIETER SERRIEN, HANS BOERS
Van onze jongens geen nieuws. De dwaaltocht van 300.000 Belgische rekruten aan het begin van de Tweede Wereldoorlog
Antwerpen, Manteau, 2015, 357 p.

Het belijft een grotendeels vergeten aspect van de Duitse invasie in 1940. Er lag in Brussel een plan klaar om de mannelijke burgers "*van weerbare leeftijd*" uit de handen van de oprukkende vijand te houden. Dat waren er rond de 300.000, of zowat de helft van wat in mei 1940 in militair uniform stond. Daarmee had het leger een numeriek indrukwekkende rekruteringsreserve achter de hand die ingezet kon worden tijdens een langdurige oorlog. Het begrip sloeg op alle jongens en mannen tussen 16 en 35 jaar. De jongsten waren uiteraard het talrijkst. Vermits ze nog geen legerdienst hadden gedaan, waren ze niet meteen inzetbaar in een militaire rol. Maar ze konden wel opgeleid worden tot soldaten. Daarom moesten ze uit de handen van de Duitsers gehouden worden en verzameld in de *Centres de Recrutement de l'Armée Belge*, afgekort tot CRAB.

Zoals bij vrijwel alle beslissingen in 1939-1940 was de leerschool voor dat beleid in de Eerste Wereldoorlog te vinden. Het Belgische leger was toen verhoudingsgewijs niet groot omdat de dienstplichtuitbreidingen slechts luttele jaren voor de Duitse invasie werden ingevoerd. Het gevolg was dat er in bezet gebied een heel groot aantal mannen beschikbaar was. De Duitsers spraken die mankracht aan met de invoering van de verplichte tewerkstelling. Het resultaat was dat vele tienduizenden Belgische mannen werden ingeschakeld ter versterking van het Duitse militaire vermogen. Met vaak dodelijke gevolgen voor de dwangarbeiders.

De mannen die in 1914 naar Britse of Franse bodem gevlucht waren, konden uiteraard wel dienst doen. Maar de politieke wil ontbrak. In het begin van de oorlog bleef het bij oproepen voor vrijwilligers. Met het uitbreiden van de dienstplichtwetten werd zeer lang getalmd. De hoofdoorzaak voor die opmerkelijke terughoudendheid om deze 'rekruteringsreserve' aan te spreken, lag bij Koning Albert I. Hij was vanuit zijn 'neutrale' ingesteldheid nu eenmaal zéér onwillig om zijn leger te laten aangroeien.

Hoe anders was het in 1940 ! Het stond toen voor iedereen vast dat de mannen van weerbare leeftijd uit de Duitse klauw moesten worden gehouden. Maar het werd een organisatorische ramp. De *Centres de Recrutement d'Armée Belge* lagen oorspronkelijk allemaal in het westen van het land. De onstuitbare Duitse opmars dwong de regering en legerleiding al na enkele dagen om de werfreserve door te sturen naar Franse bodem. Daar was echter niets voorbereid. Het was het begin van een maandenlange zwerftocht van de toekomstige soldaten. Toch voor de meer dan honderdduizend die er in slaagden Frankrijk binnen te trekken alvorens de Duitse pantserdivisies de kust bereikten en daarmee de Westerse legers in twee sneden. Wie al dieper in Frankrijk zat, werd nog verder zuidelijk gestuurd. Tot deze jongens en mannen in regio's terecht kwamen, dicht bij de Middellandse Zee en de Pyreneeën.

Wie in mei 1940 met een groepje kameraden van eigen dorp of school per fiets kon vertrekken, had enige bewegingsvrijheid en kon eventueel het gevaar proberen te vermijden. Wie met de trein reisde, zat meteen in een militair doelwit en elk geronk in de lucht kon de voorbode zijn van een aanval door de *Luftwaffe*. Er vielen tijdens de strijd in het noorden van Frankrijk onder de CRAB's ongeveer 300 doden. Ze waren getuige van chaos en van plunderingen, bandeloosheid en redeloze paniek.

De historici Karel Strobbe, Pieter Serrien en Hans Boers waren diep getroffen door deze haast onbekende historie. Op hun zoektocht naar getuigenissen in de vorm van dagboeken, autobiografische romans, brieven en de laatste overlevenden, vonden ze opmerkelijke verhalen en stof tot nadenken. Het lot van deze jongemannen bleef immers onbekend omdat er nooit een film of televisieserie aan is gewijd. Met dat 'filmische' in het achterhoofd kozen ze voor een originele aanpak. Om het allemaal aan den lijve te ondervinden, namen ze de fiets – zoals zovelen onder de jonge mannen van destijds – en trokken ze naar de verzamelplaatsen. Eerst in het westen van België. En daarna naar Frankrijk, tot diep in het zuiden. Dat maakte het mogelijk hun zoektocht doorheen de getuigenissen te combineren met de eigen ervaringen ter plekke in de dorpen en steden van doortocht en van aankomst. Zo konden ze de gewezen "*cantonnements*" een echte rol geven in hun verhaal. Soms vonden ze zelfs de slaapplaatsen weer en konden ze ter plekke nog getuigenissen optekenen bij de lokale bevolking. Of vonden ze sporen in de Franse archieven. Dat biedt duidelijk een meerwaarde.

Nadat Frankrijk na 42 dagen strijd de handdoek in de ring gooide, nam het levensgevaar uiteraard sterk af. Maar dat betekende niet dat de jongemannen meteen naar huis konden. De chaos op het wegennet was nog te groot. In afwachting werden ze tewerkgesteld, onder meer in de landbouw want voedselproductie was een absolute prioriteit. Dat bracht hen dichter bij de lokale Franse bevolking. Veel jongeren leerden in 1940 wijn drinken. Er zijn verhalen van goedertierenheid maar ook van vrekkigheid en schraapzucht. Het is soms niet erg fraai. Maar het is wel vaak ontroerend.

De verhalen die de auteurs optekenden, leren ons hoe belangrijk de relaties met de Franse bevolking en de doorgaans schamele materiële leefomstandigheden wel waren voor het moreel van de Belgen. Het handhaven van de hygiëne bleek een groot probleem. En na een tijd raakten ook kleren en schoeisel hopeloos versleten. Tijdens die trip vermagerden talrijke jongemannen zienderogen. En ze verlegden hun grenzen, ook al was dat niet altijd in positieve zin. Belgische CRAB's ontpopten zich in bepaalde streken tot stropers en bandieten.

Student Gaston Vandermeerssche werd door een officier naar een groep CRAB's in een verlaten kasteel in het dorp Lussan gestuurd om er toezicht uit te oefenen. Hij vond er de haveloze jongens terwijl ze een varken aan het spit aan het braden waren. Ze wilden maar één ding: dat hij hen eten zou bezorgen. Hij stelde ploegen samen om bij de boeren te gaan werken en op die manier eten te verdienen. Een kleine groep had daar echter geen zin in

en bleef liever na zonsondergang er op uit trekken, onder meer om kippen te gaan stelen. Op die manier verzuurde de verhouding met de lokale bevolking razendsnel.

Strooptochten waren in sommige regio's schering en inslag. De Fransen zagen zich verplicht hun goederen te beveiligen. Dat kon uit de hand lopen en drama's veroorzaken. Dus werd er ingegrepen. De Belgische militaire leiding nam disciplinaire maatregelen, zoals de instelling van een avondklok en een eigen Belgische politiedienst. Het opsluitingskamp van Argelès-sur-Mer, dat oorspronkelijk diende voor de opvang van Spaanse republikeinen na de burgeroorlog, werd nu een interneringskamp voor Belgen.

Daarmee vergeleken waren de incidenten ten gevolge van dronkenschap vaak gemakkelijker op te lossen. Een kater gaat voorbij. In de Franse gemeenten was overal een cachot en dat kwam van pas. En natuurlijk bleef ook het standsverschil spelen. Er werden door de auteurs in de archieven ter plekke bewijzen gevonden dat vooral de 'studenten' onder de CRAB's geen zin hadden om hun handen vuil te maken met op het land te gaan werken. Daar haalden ze hun neus voor op.

Met hun boek betreffende de CRAB hebben de auteurs aangetoond dat het mogelijk is uit het disparate en vaak magere bronnenmateriaal – veel dagboeken zijn niet meer dan rudimentaire geheugensteuntjes voor later – toch een meeslepend verhaal te schetsen. Een verhaal dat een goed beeld geeft van wat de Belgische militaire en politieke overheden van de rekruteringsreserve hebben gemaakt.

Strobbe, Serrien en Boers gaven hun boek de titel *Van onze jongens geen nieuws*. De communicatie met de families thuis in bezet België was inderdaad maandenlang zo goed als onmogelijk. Het duurde vele weken vooraleer de Belgische autoriteiten – dankzij de hulp van het Duitse bezettingsbestuur – in staat waren om de terugkeer te organiseren. De thuiskomt van de vaak onherkenbaar vermagerde, in lompen geklede jongemannen was een bijzonder emotionele gebeurtenis. Voor de jongsten onder hen was hun jeugd met deze ervaring onherroepelijk voorbij.

Luc Vandeweyer

8. Bv. : de willekeurige executies in Abbeville (20 mei 1940), de wegvoeringen naar het Verenigd Koninkrijk en naar de Franse interneringskampen en gevangenissen…

9. Namelijk de besluitwetten van 11 oktober 1916, 12 oktober 1918, en 28 september 1939; de wet van 22 maart 1940; het ministerieel besluit van 10 mei 1940. **10.** Belangrijke voetnoot hierbij is dat aanhoudingsbevelen soms wel opgemaakt werden, hoewel voor veel verdachten dat niet het geval was. De praktijk was sterk verschillend van het gebied waarin men zich bevond. **11.** Bernd Greiner & Arnold Kramer (Hrsg.), *Welt der Lager vor Auschwitz. Zur ‚Erfolgsgeschichte' einer Institution*, Hamburg, 2013; Christoph Jahr & Jens Thiel (Hrsg.), *Lager vor Auschwitz. Gewalt und Integration im 20. Jahrhundert*, Berlin, 2013; Olivier Le Cour Grandmaison, Gilles Lhuilier, Jérôme Valluy (dir.), *Le retour des camps? Sangatte, Lampedusa, Guantanamo…*, Paris, 2007; *Mittelweg 36. Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung*, [2011 (4)] (bijzonder nummer, met kampen als centraal thema); Rüdiger Overmans (Hrsg.), *In der Hand des Feindes. Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg*, Köln, 1999; Jonathan F. Vance (ed.), *Encyclopedia on Prisoners of War and Internment*, New York, 2006. **12.** Rijksarchief Beveren, 410, PG Gent, 7 processen-verbaal van het Coördinatiecomité, onder voorzitterschap van de minister van Justitie, en bijhorende stukken. 1940 april-mei.

13. Olivier Boehme, *Revolutie van rechts en intellectuelen in Vlaanderen tijdens het interbellum : ideeënhistorische bijdragen*, Leuven/Leusden, Acco, 1999; Walter Pluym & Olivier Boehme, *De Nationale Bank van België, Boekdeel 3. Van de 'golden sixties' tot de val van Bretton Woods*, Brussel, 2005.

14. Over deze problematiek zie : Bruno De Wever & Chantal Kesteloot, "When was the end of Belgium? Explanations from the past", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 2012 (4), p. 218-234.

15. E. Collet, *Delhaize "Le Lion" : épiciers depuis 1867*, Bruxelles, Éditions Racine, 2003; Id., "Delhaize Le Lion, industriels alimentaires à Molenbeek depuis 1883", in *Cahiers de la Fonderie*, (2009), no 41, p. 19-25; P. Van den Eeckhout & P. Scholliers, "The Strategy of a Belgian Multiple Grocer : Delhaize Le Lion, 1867-1940. An Essay in Comparative Retailing History", in *Entreprises et Histoire*, (septembre 2011), n° 64, p. 41-63.

16. Marc Depaepe, "De markt van het kind. Over de medicalisering van opvoeding en ondewijs", in Liesbet Nys, Henk De smaele, Jo Tollebeek & Kaas Wils (red.), De zieke natie. Over de medicalisering van de samenleving, Groningen, 2002, p. 260-278.

17. Kyle A. Cuordileone, *Manhood and American Political Culture in the Cold War*, New York, Routledge, 2005.

18. Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging*, I, Antwerpen, 1969, p. 97, p. 101; Nog in 1991 roemde Daniël Vanacker het "*fraaie palmares*" dat het activisme opgeleverd had : "een volledig vervlaamste universiteit van Gent, een federalistische staatshervorming, een daadwerkelijke vervlaamsing van het openbaar leven" [Daniël Vanacker, *Het activistisch avontuur*, Gent, 2006 [heruitgave], p. V-VI]. **19.** Reginald De Schrijver, Frans Van Cauwelaert, *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische politiek*, Antwerpen, 1971, p. 265. **20.** Lode Wils, *Flamenpolitik en Aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, p. 252, 255 en 259. **21.** Op 2 september 1914 stuurde de kanselier instructies om de Vlaamse Beweging te ondersteunen (want dat was ook een beweging ten gunste van de Hollandse taal), met het oog op Nederland gunstig te stemmen en een toekomstige regeling voor België te vergemakkelijken. Op 16 december 1914 gaf de kanselier als doeleinden : 1) vernederlandsing van de universiteit van Gent, 2) Duitsland moest zich als een natuurlijke beschermer der Vlamingen opwerpen en 3) een publicistische band met Nederland moest worden geschapen. Naar Wils schrijft waren de eerste vier instructies de doeleinden van de kanselier. Het gouvernement-generaal, de marine, de *völkische* publieke opinie en uiteindelijk de keizer streefden naar a) een bestuurlijke scheiding om b) uiteindelijk België te vernietigen, (p. 45, 48, 50-51). Wellicht waren die laatste doeleinden ook – maar niet openlijk – de mening van alle kanseliers en ministers van buitenlandse zaken, maar die moesten met het

Verenigd Koninkrijk rekening houden. **22**. Het militaire bestuur oefende de macht grosso modo in Oost- en West-Vlaanderen uit (behoudens de kust, waar de marine de lakens uitdeelde); het gouvernement-generaal in de rest van het land. **23.** Paul Van Velthoven, *Franstaligen tegen Vlamingen, Hoe België als natie mislukte*, Soesterberg, 2012, p. 91-95. Paul Delforge schrijft zelfs : "*Il s'agirait d'une campagne anti-flamande orchestrée selon L. Wils*" (*sic* !) (Paul Delforge, *La Wallonie et la Première Guerre mondiale, Pour une histoire de la séparation administrative*, Namur, 2008, p. 130). Willemsen moest anderzijds bekennen dat hij zich bij de ontmaskering van de mythe van de Fransgezinde hetze-campagne zich, bij het lezen van Wils' boek, "enigszins beschaamd" gevoeld had, omdat hij er zelf zo gemakkelijk ingetrapt was (Arie Wolter Willemsen, "Publicaties – Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog", in *Ons Erfdeel*, 1974, p. 793. **24**. Voor wat Gent betreft meent Wils dat het activisme is *ingezet* door de pangermaanse, Friese predikant Domela Nieuwenhuis die een erg klein groepje zijn anti-Belgisch programma liet aanvaarden (p. 90, vgl. p. 322). Maar het initiatief lijkt ook hier van de Duitsers uit te gaan. **25**. Eerste minister en minister van Oorlog Charles de Broqueville deed dat niet en wekte "terecht" verontwaardiging op bij de flaminganten. De Koning-Opperbevelhebber en de minister van Oorlog die hij in 1917 als opvolger van de Broqueville benoemde – Armand De Ceuninck – ook niet. "Schandalige en onwettelijke" toestanden in het leger werden met volle kennis gehandhaafd. (o.a. p. 170 e.v.). **26**. Men heeft Wils meermaals een eenzijdige en negatieve visie over Koning Albert I verweten. De waarheid is genuanceerder. Zonder twijfel is het volgens de auteur de verdienste van de Koning dat hij weigerde mee te doen aan een "onbeschaamde opoffering van honderdduizenden soldatenlevens in kansloze offensieven" (p. 9). Bovendien was de mislukking van de Raad van Vlaanderen (1917-1918) eveneens mede toe te schrijven aan "de enorme populariteit van Koning Albert" (p. 325). Ook het (vooruitzicht op) de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen (1918) was een positieve maatregel. Zij behoedde België voor de naoorlogse chaos van veel andere politieke landen en remde de

doorbraak van radicale politieke stromingen af (p. 305-306). We kunnen anderzijds enkel maar met Wils vaststellen dat 's Konings politiek er niet alleen op gericht was om de Nederlandstaligen geen beloften te doen voor gelijkberechtiging van hun taal nà de oorlog. **27.** Wils is dan ook lovend over de katholiek : "Mij is geen ander flamingant of Belgisch staatsman bekend, die de naoorlogse ontwikkeling zo vroeg voorzag en er zo constant zijn hele actie op gericht heeft" (p. 225). **28.** "Als dat activisme of Duitsgezindheid was, wel leve dan de activisten die dus evenmin Duitsgezind zijn!" (p. 217), zo verwoordt de auteur het gevoel dat bij sommige frontsoldaten leefde. **29.** Vgl. Lode Wils, *Flamenpolitik en Aktivisme*..., p. 265, dat helaas niet in de herziene versie hernomen werd. Betoogde zelfs Borms op zijn proces niet dat hij net de eenheid van het Belgische vaderland had willen verzekeren en de Koning nooit ontrouw was geweest?, [Zonder auteur], *Dr. August Borms voor het gerecht. Tweede uitgaaf vermeerderd en volledigd met de Nageschiedenis - Schrikbewind - Amnestieaktie - Dr. Borms naar 't Parlement - Zijn verheerlijking*, Antwerpen, s.d., p. 108.

30. De stelregel die Van Cauwelaert huldigde was de activistische daden veroordelen, niet de collaborateurs. In het radicale discours werd dit hertaald als de (gematigde) activisten vergoelijken, tenslotte verheerlijken. **31.** Vanaf haar ontstaan immers kreeg de Vlaamse beweging een steeds rechtser en het Vlaams-nationalisme een ondemocratisch karakter. Na de Eerste Wereldoorlog kwam daarbij een infiltratie van fascistische opvattingen, die "naadloos overging" in de nazificering van tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nadien zette volgens Wils de Volksunie de fascistoïde traditie voort – de collaboratie werd immers verdedigd, minstens verontschuldigd – en in 1978 werd het Vlaams Blok opgericht dat stoelde op de fascistoïde, anti-Belgische traditie. De democratische Vlaamse beweging, zo Wils, had al zijn eisen verwezenlijkt en is *ipso facto* overbodig geworden, net als een niet anti-Belgisch Vlaams-nationalisme (Lode Wils, "Verleden en toekomst van een natie", in Lode Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland : mythe en geschiedenis, Historische Opstellen, gebundeld en aangeboden bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven*, Leuven, 1994, p. 472-473).

32. Vgl. Lode Wils, *Flamenpolitik en Aktivisme...*, p. 265, dat helaas niet in de herziene versie hernomen werd. Betoogde zelfs Borms op zijn proces niet dat hij net de eenheid van het Belgische vaderland had willen verzekeren en de Koning nooit ontrouw was geweest?, [Zonder auteur], *Dr. August Borms voor het gerecht. Tweede uitgaaf vermeerderd en volledigd met de Nageschiedenis - Schrikbewind - Amnestieaktie - Dr. Borms naar 't Parlement - Zijn verheerlijking*, Antwerpen, s.d., p. 108.

33. Dalia Hakker-Orion, "Felix Nussbaum. The impact of persecution on the art of a German-Jewish Refugee in Belgium", in Dan Michman (ed.), *Belgium and the Holocaust. Jews. Belgians. Germans*, Jerusalem, 1998, p. 457-473.